

Змест

РАЗДЗЕЛ I	
КОЛЬКІХ КШТАЛТАЎ БЫВАЮЦЬ УЛАДАРСТВЫ І ЯКІМІ СПАСАБАМІ ЯНЫ НАБЫВАЮЦА	7
РАЗДЗЕЛ II	
ПРА ЎЛАДАРСТВЫ СПАДЧЫННЫЯ	8
РАЗДЗЕЛ III	
ПРА ЎЛАДАРСТВЫ МЯШАНЫЯ	10
РАЗДЗЕЛ IV	
ЧАМУ ЦАРСТВА ДАРЫЯ, ЗАВАЯВАНАЕ АЛЯКСАНДРАМ, НЕ ПАЎСТАЛА СУПРАЦЬ ЯГО НАСТУПНІКАЎ ПАСЛЯ ЯГО СМЕРЦІ	22
РАЗДЗЕЛ V	
ЯК КІРАВАЦЬ ГАРАДАМІ АБО ДЗЯРЖАВАМІ, ЯКІЯ ДА ЗАВАЯВАННЯ ЖЫЛІ ПА СВАІХ ЗАКОНАХ	26
РАЗДЗЕЛ VI	
ПРА НОВЫЯ ДЗЯРЖАВЫ, ЗДАБЫТЫЯ ПРАЗ УЛАСНУЮ ЗБРОЮ І АСАБІСТЫЯ ВАРТАСЦІ	28
РАЗДЗЕЛ VII	
ПРА НОВЫЯ ДЗЯРЖАВЫ, ЗДАБЫТЫЯ ПРАЗ ЧУЖУЮ ЗБРОЮ І ЛАСКУ ЛЁСУ	33
РАЗДЗЕЛ VIII	
ПРА ТЫХ, ХТО НАБЫВАЕ ЎЛАДУ ЗЛАЧЫНСТВАМІ	44
РАЗДЗЕЛ IX	
ПРА ГРАМАДЗЯНСКУЮ ДЗЯРЖАВУ	51

РАЗДЗЕЛ X	
ЯКІМ ЧЫНАМ ПАВІННА ВЫМЯРАЦА СІЛА КОЖНАЙ ДЗЯРЖАВЫ	57
РАЗДЗЕЛ XI	
ПРА ЦАРКОЎНЫЯ ДЗЯРЖАВЫ	60
РАЗДЗЕЛ XII	
ПРА ТОЕ, КОЛЬКІХ КШТАЛТАЎ БЫВАЮЦЬ ВОЙСКІ, І ПРА ЖАЎНЕРАЎ-НАЙМІТАЎ	64
РАЗДЗЕЛ XIII	
ПРА ВОЙСКІ ПАДСОБНЫЯ, ЗМЯШАНЫЯ І ЎЛАСНЫЯ . . .	72
РАЗДЗЕЛ XIV	
ЯК УЛАДАРУ НАЛЕЖЫЦЬ СТАВІЦА ДА ВАЕННАЙ СПРАВЫ	78
РАЗДЗЕЛ XV	
ПРА ТОЕ, ЗА ШТО ЛЮДЗЕЙ, І АСАБЛІВА ЎЛАДАРОЎ, ХВАЛЯЦЬ ЦІ ГАНЯЦЬ	82
РАЗДЗЕЛ XVI	
ПРА ШЧОДРАСЦЬ І АШЧАДНАСЦЬ	85
РАЗДЗЕЛ XVII	
ПРА ЛЮТАСЦЬ І ЛІТАСЦЬ І ПРА ТОЕ, ШТО ЛЕПШ — КАБ ЦЯБЕ БОЛЬШ ЛЮБЛІ, ЧЫМ БАЯЛІСЯ, ЦІ НААДВАРОТ	89
РАЗДЗЕЛ XVIII	
НАКОЛЬКІ ЎЛАДАРЫ МУСЯЦЬ БЫЦЬ ВЕРНЫЯ СВАЙМУ СЛОВУ	94
РАЗДЗЕЛ XIX	
ЯК ПАЗБЕГЧЫ ПАГАРДЫ Й НЯНАВІСЦІ	98

РАЗДЗЕЛ XX	
ЦІ ЁСЦЬ КАРЫСЦЬ У КРЭПАСЦЯХ І ШМАТ У ЧЫМ ІНШЫМ, ШТО ЗВЫЧАЙНА РОБЯЦЬ УЛАДАРЫ . . .	113
РАЗДЗЕЛ XXI	
ЯК УЛАДАРУ НАЛЕЖЫЦЬ СЯБЕ ПАВОДЗІЦЬ, КАБ БЫЦЬ ШАНАВАНЫМ	120
РАЗДЗЕЛ XXII	
ПРА САКРАТАРОЎ, ЯКІХ ТРЫМАЮЦЬ ПРЫ САБЕ ЎЛАДАРЫ	126
РАЗДЗЕЛ XXIII	
ЯК ПАЗБЯГАЦЬ ЛІСЛІЎЦАЎ	128
РАЗДЗЕЛ XXIV	
ЧАМУ ЎЛАДАРЫ ў ІТАЛІІ СТРАЧВАЛІ СВАЕ ДЗЯРЖАВЫ	131
РАЗДЗЕЛ XXV	
ЯКУЮ ЎЛАДУ МАЕ НАД ЧАЛАВЕЧЫМІ СПРАВАМІ ЛЁС І ЯК ЯМУ МОЖНА СУПРАЦІЎЛЯЦА . . .	134
РАЗДЗЕЛ XXVI	
ЗАКЛІК УЗЯЦЬ ІТАЛІЮ ў СВАЕ РУКІ І ВЫЗВАЛІЦЬ ЯЕ АД ВАРВАРАЎ	139
КАМЕНТАРЫ	145

*Нікало Мак'явэлі
Яснавяльможнаму Ларэнцу,
сыну П'ера з роду Медычы¹*

Звычайна людзі, якія хочучь здабыць ласку свайго ўладара, дасылаюць яму ў дарунак тое, што маюць найдаражэйшага або чым спадзяюцца найболей яго пацешыць: так, можна часта ўбачыць, як дораць коней, зброю, злата-главы, каштоўныя камяні ды іншыя аздобы, вартыя яго велічы. І вось я, таксама жадаючы чым-небудзь засведчыць Вашай Яснавяльможнасці сваю службу, не знайшоў сярод таго, чым валодаю, нічога даражэйшага і каштоўнейшага за маю абазнанасць ва ўчынках вялікіх людзей, набытую праз шматгадовае вывучэнне мною дзеяў сучасных і нястомнае чытанне пра дзеі мінулыя: старанна і доўга абдумаўшы і ўзважыўшы набытыя мною веды, я выклаў іх у невяліччай кніжцы, якую і дасылаю ў дарунак Вашай Яснавяльможнасці. І хоць я мяркую, што мой твор няварты таго, каб паўстаць перад Вашымі вачыма, аднак веру, што дзякуючы Вашай спагадлівасці ён будзе прыняты прыхільна з увагі на тое, што я няздольны паднесці дарунка большага за гэты, які дае магчымасць у найкарацейшы час спасцігнуць усё тое, што я спазнаваў і зведваў доўгімі

гадамі з такою цяжкасцю і пакутай; я не аздабляў свайго твора ні красамоўнымі фразамі, ні гучнымі ці напышлівымі словамі, ні іншымі вонкавымі прынадамі ды аздобамі, якімі звычайна шмат хто распісвае ды расквечвае свой твор; я хацеў, каб гонар яму надавала ўнутраная яго якасць, каб ён вабіў толькі праўдзівасцю свайго зместу і значнасцю свайго прадмету. Я не хацеў бы, аднак, каб у кагось закралася падазрэнне, быццам чалавек нізкага і нікчэмнага стану ўзяў на сябе дзёрзкасць абмяркоўваць ды судзіць дзеі ўладароў; бо гэтаксама, як мастак, які, жадаючы намаляваць краявід, спускаецца ў даліну, каб лепш аглядаць узвышшы і горы, ці падымаецца ўгору, каб лепш агледзець даліну, так і тут: каб лепш спазнаць сутнасць народаў, трэба быць уладаром, а каб лепш спазнаць сутнасць уладароў, трэба паходзіць з народа.

Няхай жа Ваша Яснавяльможнасць прыме гэты малы дарунак з тым самым пачуццем, якое рухае мною; калі Вы будзеце мець гэткую ласку ўважліва яго прачытаць і абдумаць, Вы ўбачыце, як горача я жадаю, каб Ваша Яснавяльможнасць дасягнула той велічы, якую прадказвае Вам лёс і Вашыя вартасці. І калі часам Ваша Яснавяльможнасць апусціць са сваёй вяршыні позірк на маю нізіну, яна даведаецца, якія вялікія і бясконцыя ўдары лёсу мне даводзіцца тут несправядліва цярпець.

Раздзел I

Колькіх кшталтаў бываюць уладарствы і якімі спосабамі яны набываюцца

Усе дзяржавы, усе гаспадарствы, якія трымалі і трымаюць людзей у сваёй уладзе, былі і ёсць або рэспублікамі, або адзінаўладнымі панствамі. Адзінаўладныя панствы бываюць або спадчыннымі, калі род уладара пануе ў іх здаўна, або новымі. Новыя бываюць або цалкам новымі, якім быў Мілан для Франчэскі Сфорцы², або новымі ў пэўнай частцы, якую ўладар далучыў да свайго спадчыннага гаспадарства, — такім ёсць Неапалітанскае каралеўства для караля Гішпаніі³. Нованабытыя гаспадарствы бываюць або такія, дзе ўжо спрадвеку жылі пры ўладару, або такія, дзе мелі звычку жыць вольна; набываюцца яны чужой або сваёй зброяй, праз ласку лёсу або дзякуючы асабістым вартасцям.

Раздзел II

Пра ўладарствы спадчынныя

Развагі наконт рэспублік я пакіну ўбаку, бо доўга разважаў над імі ў іншым месцы. Цяпер жа засяроджу ўсю ўвагу на адзінаўладных панствах і, трымаючыся вышэй пазначанага парадку, разгледжу спосабы, якімі ўлада ў гэтых панствах чыніцца і ўтрымліваецца.

Скажу адразу, што ўтрымліваць уладу ў дзяржавах спадчынных і звыклых з панаваннем роду свайго ўладара меней цяжка, чым у новых, бо дзеля гэтага дастаткова не пераступаць звычаяў, заведзеных продкамі, і не прыспешваць хады падзеяў; так што нават калі ўладар не вызначаецца асаблівымі здольнасцямі, ён зможа ўтрымацца пры ўладзе, калі толькі яго не пазбавіць гэтай улады нейкая надзвычайная і неадольная сіла, але і тады ён зможа яе вярнуць пры першай-лепшай няўдачы ўзурпатара.

Прыкладам таму ў нас у Італіі можа быць князь фэрарскі⁴, які ўстояў перад нападамі венецыянцаў у 1484 г. і папы Юлія ў 1510 г. па адной той прычыне, што яго род здаўна стаяў на чале яго роднага княства. Бо паколькі ўладар па крыві мае менш падставаў і менш патрэбы прыгнятаць падданных, то да яго абавязкова будуць ставіцца з большай любоўю, і калі ён

праз нейкія празмерныя свае заганы не выкліча да сябе нянавісці, то можна з упэўненасцю чакаць, што ўсе будуць адчуваць да яго натуральную зычлівасць. За даўнасцю і непарыўнасцю ўлады памяць пра колішнія пераўтварэнні і прычыны, што іх спарадзілі, паступова сціраецца, тым часам як усякая адна перамена служыць зачэпкай для правядзення іншых.

Раздзел III

Пра ўладарствы мяшаныя

Але ва ўсякім новым уладарстве ўзнікаюць цяжкасці. Па-першае, нават калі не ўсё яно новае, а толькі пэўнаю часткай, так што ў цэлым яго можна назваць мяшаным, ужо гэтая перамена вядзе да натуральных ускладненняў, уласцівых усім новым дзяржавам, і заключаюцца яны ў тым, што людзі, верачы, быццам ім будзе лепш, ахвотна гатовыя змяніць свайго гаспадара, і гэтая вера прымушае іх уздымаць супраць яго зброю, але яны падманваюцца і потым з вопыту бачаць, што зрабілася толькі горш. Звязана гэта з яшчэ адной натуральнаю акалічнасцю, якая вымушае ўсякага новага ўладара абкладаць пярэйшлых яму ў падданства і ўтрыманнем ягонага войска, і безліччу іншых павіннасцяў, якія немінуца ўзнікаюць на нованабытых землях; у выніку ён і нажывае сабе ворагаў у асобе ўсіх, хто пацярпеў ад захопу, і няздольны захаваць дружбы тых, хто ў гэтым захопе яму дапамог, бо не можа ані задаволіць іх у той меры, у якой яны спадзяваліся, ані ўжыць супраць іх моцных сродкаў, адчуваючы сябе абавязаным, таму што якім бы ўладар ні валодаў магутным войскам, каб увайсці ў краіну, яму заўсёды патрэбныя прыхільнасць і спрыянне яе жыхароў. Вось чаму французскі

кароль Людовік XII⁵ як хутка захапіў Мілан, так хутка яго і страціў; і першым разам Людавіку Сфорцу⁶ хапіла ўласных сілаў яго адтуль выбіць; бо народ, які сам адчыніў перад французам браму, неўзабаве сцяміў, што памыліўся ў сваіх надзеях на лепшую будучыню, і не захацеў больш цярпець прыгнёту новага ўладара.

Праўда, калі ўзбунтаваная краіна заваёўваецца другі раз, яе страчваюць ужо не так лёгка, бо, карыстаючыся бунтам як добрай нагодай, уладар можа цырымоніцца менш і, засцерагаючы сябе ад усялякае небяспекі, карае завадатараў, пазбаўляецца ад падазронах і ўмацоўвае ўсе свае найбольш слабыя месцы. Такім чынам, калі першы раз, адбіваючы Мілан у Францыі, было дастаткова, каб Людавік Сфорца ўзняў шум на яго межах сам, то другі раз⁷ супраць французаву спатрэбілася аб'ядноўваць увесь свет, перш чым іх войскі былі развезеныя і выгнаныя з Італіі, і сталася так менавіта па названых вышэй прычынах. Тым не менш і першы, і другі раз Мілан быў французамі страчаны. Агульныя ў такіх выпадках прычыны першае страты ўжо разглядаліся, цяпер застаецца вызначыць прычыны другое і паглядзець, якімі сродкамі французскі кароль валодаў і якімі мусіў бы валодаць кожны ў яго сітуацыі, каб абараніць свае заваёвы лепш, чым гэта ўдалося французам. Скажу перадусім, што землі, якія ў выніку заваявання далучаюцца да спрадвечных уладанняў заваёўніка, могуць або ляжаць